

Graven op het tracé van de rondweg (5)

HARRY BENSCHOP

Bij het archeologisch onderzoek op het tracé van de nieuwe rondweg rond Baarle hebben de archeologen ook – weliswaar weinig – sporen van de Tweede Wereldoorlog gevonden. Jos van der Weerden ging in april op het heemhuis in gesprek met twee inwoners van Baarle die de oorlog ‘aan de oostkant van Baarle’ als tiener hebben meegemaakt.

Aan de oostkant van Baarle is bij het archeologisch onderzoek niet heel veel teruggevonden dat herinnert aan de Tweede Wereldoorlog. Logisch, want de meeste strijd is

juist aan de westkant geleverd. In het vooronderzoek was een aantal verdachte plaatsen aangegeven. Het gaat om de plaatsen waar wegen het tracé van de rondweg kruisen zoals de Oordeelsestraat en de Kapelstraat. Ook de kruising met het Bels Lijntje was verdacht. Op deze plaatsen heeft voorafgaand aan het archeologisch onderzoek, een gespecialiseerd bedrijf onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van explosieven.

‘Ik zit op ijzer’

Na maanden onderzoek wordt pas voor het eerst op sporen uit de Tweede Wereldoorlog gestuit. Bart Van der Veken, de archeoloog die vier afleveringen lang mij op de hoogte heeft gehouden van de vorderingen van het archeologisch

onderzoek, is de ‘gelukkige’: “Ik zit op ijzer.” Dat was in de buurt van de drukkerij. Een vaag grijs spoor-tje, vertelde Jos van der Weerden onlangs op het Heemhuis. Hij is als archeoloog gespecialiseerd in vondsten uit de Tweede Wereldoorlog.

Het was een of andere granaat, kon hij vrij snel na de vondst concluderen. “Politie erbij gehaald, vervolgens kwam de EOD, de Explosieven Opruimingsdienst van Defensie. Ook nog twee stagelopers. Een heel gezelschap bijeen.” Het bleek te gaan om een Duitse antitankgranaat. “Die was niet afgegaan. Aan de scheve vorm was te zien dat hij was afgeketst, hoogstwaarschijnlijk op een Poolse tank. Hij moet daarna door de lucht zijn getold en in de grond zijn geslagen.” Jos had nog niet zo lang geleden in het Tankmuseum van Münster eenzelfde exemplaar gezien. “Ook scheef. Die was doorgedrongen in een tank en daarna niet ontploft.”

Schuttersputjes

Langs het Bels Lijntje, op de plek waar de rondweg de voormalige spoorweg gaat kruisen, zijn drie (lege) schuttersputjes gevonden. “Plus een Engelse trekontsteker, niet gebruikt”, vult Jos van der Weerden nog aan.

De Duitsers hadden zich bij Boschoven ingegraven. “Eén aanval van de Engelsen is gedocumen-

Politie en EOD bestuderen onder het waakzaam oog van projectleider Cyriel Verbeek de granaat.

Politie-man bezig met het vrijleggen van de granaat.

Aan de achterzijde van de granaat is duidelijk te zien dat hij is afgeketst.

teerd”, wijst Jos van Roozendaal op een lange lijst aan. Hij is ook bij het gesprek op het heemhuis aanwezig. Jos van Roozendaal is erg geïnteresseerd in ‘alles wat met vliegen in de Tweede Wereldoorlog’ te maken heeft. De ‘luchtoorlog’ zegt hij zelf, niet de oorlog die op de grond is uitgevochten.

De geallieerden hielden van elke operatie met vliegtuigen een logboek bij. Daarin stonden het aantal ingezette vliegtuigen, het doel en de bewapening die werd meegenomen. Zo ook voor de aanval die op 5 oktober 1944 werd uitgevoerd op doelen in de omgeving van Baarle. Baarle was toen frontgebied. Vanwege het hevige verzet van de Duitsers was die steun onontbeerlijk voor de Eerste Poolse

Pantserdivisie. In het logboek van de Tweede Tactische Luchtmacht van de RAF zien we voor 5 oktober 1944 de volgende aanval: ‘Acht Typhoons zijn vanaf vliegveld Deurne in de morgen opgestegen en hebben het gebied ten zuiden van de Venweg aangevallen. Zeven en veertig raketten zijn daar op tanks afgeschoten’. De Typhoons waren van 257 squadron van RAF 146 Wing.

Daar is bij het archeologisch onderzoek niets van teruggevonden. Er zijn wel wat inslagen gevonden, maar niet van Typhoons, zegt Jos van der Weerden. “Het explosievenbedrijf maakte wel melding van enkele 20 mm granaten, vrijwel zeker van deze aanval afkomstig.”

Boerderijen in brand

“Twee gevluchte soldaten zijn van onschatbare waarde geweest voor de bevrijding van de Reth”, vertelt Antoon Gillis (89). Hij woonde in 1944 op de boerderij (Reth 14) waar nu camping De Wielewaal is gelegen.

“Op 1 oktober waren bij ons een Duitse en een Poolse soldaat ingekwartierd. Zij waren beiden voortvluchtig, van de Duitse kant”, herinnert Antoon zich nog goed. “In de Gierlestraat was Jan Willemsen gewond geraakt door een granaat. Op de hoek van de Wiekenweg/ Gierlestraat woonden Jan en Koop Willemse. Met de gewonde Jan zijn ze naar onze boerderij gekomen. Wij zaten in de kelder van angst te bidden met To Martens-Jespers en Anna Tuytelaars-Jespers.” Die laatste was een geweldige voorbidster, weet Antoon nog.

“Op dinsdag komen Duitse soldaten zich ingraven in de grote sloot bij de boerderij. ’s-Middags zeiden die tegen mijn vader ‘Kühe

Jos van Roozendaal zoekt de plek van schuttersputjes langs het Bels Lijntjes op de kaart.

nach innen, sofort ping ping, alles kaput’. De twee bij ons ingekwartierde soldaten zijn door het bos naar Schaluinen gevlucht.” Daar staan de tanks van de Eerste Poolse Pantserdivisie, Sherman tanks die de Britten aan de Polen ter beschikking hadden gesteld. “De Poolse soldaat is bij de Polen op een van die tanks gekropen. Hij wist precies waar de Duitsers zich hadden ingegraven. Vervolgens zijn de Duitsers onder hells kabaal uit de grote sloot gejaagd.” ’s Avonds staan er dertien boerderijen op de Veldbraak en Heikant in brand. “Aangestoken door de Duitsers.”

Piet Adriaansen (87), hij is ook bij het gesprek op het heemhuis met archeoloog Jos van der Weerden aanwezig, weet dat er op donderdag 27 boerderijen in brand

Antoon Gillis had zich goed voorbereid op het gesprek met de archeoloog. Zijn dochter had zijn herinneringen netjes uitgetypt.

stonden. “Ook onze stal stond in brand, het woonhuis is gelukkig gespaard gebleven.” Het gezin Adriaansen woonde toen op Klein Bedaf, net voorbij de afslag naar de Egelsbroeken.” Wij zaten maar heel af en toe in de kelder. Daar was het toch maar het ene weesgegroet na het andere. D'r moest ook voor eten worden gezorgd”, zegt Piet nuchter.

Kogelvondst

De Poolse bevrijders kwamen in september 1944 via twee wegen richting Baarle. Vanuit Rijkevorsel ging het via Merksplas naar

Piet Adriaansen met archeoloog Jos van der Weerden (r).

Zondereigen. Daar werd hevig strijd geleverd. Na de bevrijding van Baarle ging het via Alphen en Gilze naar Breda.

Een andere groep kwam vanuit Weelde via De Kievit. “Op twee, drie kilometer stonden de tanks”, zegt Antoon Gillis. Met 88 mm kanonnen werd op Baarle geschoten. Hij weet nog dat de ene Duitse soldaat als krijgsgevangene is afgevoerd. “De gewonde Jan Willemsen en de Poolse soldaat vroegen om een priester”. Zo is Albert van de Heijning in het donker midden over de akkers gekomen om bij de boerderij van Gillis op de Reth de biecht af te nemen. “Dat was

op maandagavond, voorafgaand aan het vuurwerk van de tanks op dinsdag.”

Toontje Gillis

Antoon Gillis vertelt het verhaal van die dagen: “Op woensdag stonden de Engelse tanks op de Visweg, met een Rode Kruisvlag over de tank heen (bedoeld wordt een ‘Air Recognition Panel’, red.) Zodat de Engelsen vanuit de lucht konden zien waar de grens liep. Men kende geen gevaar.”

“Ik, Toontje Gillis, was op de fiets naar het jongvee bij de Witte Bergen. Bij de splitsing van het Gorpeind was Peet Olieslaegers met paard en kar lijken aan het op-halen. De kar was te kort. Armen, benen en hoofden bungelden over de rand. Bij Kusters op de Eikelenbosch lagen de laatste dode koeien nog te roken van de brand in de Puijenlaan,” Dat was de baan van bij Mouws aan de Hoogstratenseweg 63 naar Ginhoven.”

Peet Olieslaegers was ook lid van de ondergrondse met Miet Cornelissen, Gerritse en kapelaan Fick. “De dag dat Miet Cornelissen is gefusilleerd, kwam kapelaan Fick in de beemden van Vorsterschoor Peet waarschuwen. Ik hoor Peet

Piet wijst Jos van Roozendaal de plek aan waar zijn ouderlijk huis stond.

Toontje Gillis

nog roepen dat hij zich moest verstoppen. Ik ben met kar en paard zo snel mogelijk naar huis gegaan.” “Net voor de grens bij Zondereigen lagen Duitse geweren opgeslagen. Een stapel van anderhalve meter hoog en vijftig meter lang. Een enorm aantal. Geluk bij een ongeluk: geen mijnen. Op de Heikant stond een munitiewagen in brand. Kogels vlogen alle kanten uit, ook op de elektrische draad. Zo lag de stroomdraad met 200 volt op de grond. Daar was Liza Verhoeven in verstrikt geraakt. Omdat de draad op de grond lag, ging veel stroom de grond in. Dat was Liza haar redding.”

De Poolse soldaat kwam nog dikwijls bij de familie Gillis. “Hij moest met de jeep berichten overbrengen van Turnhout naar het front. Met die jeep gingen we naar de mis van tien uur in Baarle-Nassau. Helaas is er niets van vastgelegd”, verzucht Antoon. “De Duitse soldaat is 25 jaar na de oorlog nog langs geweest. De kelderdeur herkende hij direct. Ook de huiskamer herinnerde hij zich, want daar lag die ‘kranke Mann’, Jan Willemsen.”

Baarle-Nassau is drie weken eerder bevrijd dan Chaam en Ulicoten. “Op de Reth stonden acht tanks naar Chaam gericht. Ik moest nog knollen halen op het land. Meteen stond er een soldaat te zwaaien. Ik stond maar honderd meter voor de tank. Meteen ging er een schot af. Mijn paard en ikzelf hoorden niets meer van de luchtdruk en de knal. Misschien heb ik hier mijn slecht gehoor wel aan over gehouden.” Tegenover zaal Olympia stond een klein gebouwtje. “Het sigarenfabriekje van Jan Willemsen¹. Vanwege zijn handicap was hij sigarenmaker geworden. Toen er voor de tweede keer een granaat ontplofte was Jan, vanwege zijn handicap, niet snel genoeg weg. Helaas.”

Bandoliers

Langs de Visweg in de buurt van de drukkerij hebben de archeo-

¹ In Van Wirskaante 2007-1 heeft André Moors een artikel geplaatst over sigarenfabriekjes en sigarenmakers in Baarle. In dat artikel gaat hij ook in op het fabriekje van Jan Willemsen aan de Molenstraat. ‘Dat staat recht tegenover zaal Monty. Jan is ongehuwd en mist een been. Aan het eind van de oorlog wordt hij getroffen door een granaatscherf. Een Pool met de naam ‘Stan’ brengt hem met een jeep naar het hospitaal in Turnhout’. Of het dezelfde persoon is als Jan Baptist Willems (geb. 29-3-1891) – deze staat op een lijst van oorlogsslachtoffers die Jos van Roozendaal tijdens het gesprek in het heemhuis bij zich had – is niet helemaal duidelijk. Volgens die lijst woonde deze Jan Baptist Willems in de Gierlestraat 225 in Baarle-Hertog en is hij overleden op 6 september 1944 in Lier. Jos van Roozendaal vermoedt dat het welhaast om een en dezelfde persoon gaat, maar dan verkeerd geschreven in ‘Bijdragen aan de geschiedenis van Baarle’. Mogelijk kan een bidprentje uitkomst bieden.

Engelse soldaat antitankwapen (PIAT) en geweer. Schuin voor de borst een bandolier voor geweerpatronen.

logen nog een schuttersputje gevonden. “Ook verschillende granaatinslagen. Engels spul”, zegt Jos van der Weerden. Verder nog wat Jos als ‘los strooigoed’ betitelt: “Bijvoorbeeld de achterzijde van een .50 mitrailleur”. Van deze mitrailleur was het linker handvat afgebroken tijdens het schieten, zodat dit onderdeel vernieuwd moest worden. Hebben ze gewoon een stuk weggegooid.”

Ook is er hier een enkele bandolier gevonden, met daarin munitie voor Engelse geweren. Er is dus wel gevochten aan de oostkant van Baarle, maar gezien de snelheid van de opmars hebben zowel de Duitsers als de Polen geen tijd gehad om stellingen te bouwen of zich in te graven. Dat maakt dat er archeologisch weinig is terug te vinden.

Houtwallen

Het gesprek met Antoon Gillis is voor Jos een uitgelezen kans om te vragen wat hij zich nog herinnert van de houtwallen. Die zijn er veel aangetoond bij het archeologisch onderzoek. Bij Antoon zijn ze niet meer bekend. “Wel bij mijn opa.

Daarna was het snel gebeurd met de houtwallen.”

Toontje Gillis en Piet Adriaansen woonden in hun jeugd ver uit elkaar. En ‘achteraf’. De een op de Reth, de ander op Klein Bedaf. Toch kenden ze elkaar wel: “van school, van de kerk”. Als er een nieuwe vrouw in de buurt kwam wonen, hadden de buurtgenoten hun vraag op weg naar de zondagsmis al klaar, lacht Antoon: “Moet ze al spouwen?” Piet herinnert zich nog de ‘wijvenkermis’. “Zo noemden we dat als een net

Met de bruine stippellijnen is aangegeven waar de houtwal lag (bij de Reth).

getrouwde vrouw kwam kennis maken met de vrouwen in de buurt.”

Kaartje en foto's opgravingen bij dit artikel zijn ter beschikking gesteld door de Combinatie van de drie archeologische adviesbureau die het project 'Opgraving randweg Baarle-Nassau/Hertog' uitvoeren. Overige foto's: Amalia van Solms.

Alle artikelen over het archeologisch onderzoek zijn terug te lezen op www.amaliavansolms.org.